

Factors Associated with Exclusive Breastfeeding 6 Months in Nonthaburi Province

Abstract

*Sompong Chaiponont, M.D.**

The bureau of national statistics reported that Thai EBF rate was 12.3% in the year 2012, which was at a low rate. Maternal-child surveillance of Nonthaburi provincial health center reported that EBF rate of Nonthaburi were 54.50%, 60.85% in the year 2014 and 2015 respectively, which achieved the goal of 50% according to key performance index of Ministry of Public Health. The breastfeeding advocacy project in Nonthaburi should be credited as good practice one. This research aimed to study factors associated with Exclusive Breastfeeding 6 months (EBF) in Nonthaburi province. This research is a case-control study to compare factors of the group EBF more than 6 months with the group EBF less than 6 months for lesson learning to be applied in other arena of low EBF rate. The data was collected primarily from postpartum mothers through the questionnaires. Chi-squared test, Fisher's exact test and Binary logistic regression were used to analyze the study data.

The results showed that 243 postpartum enrolled the study. The group of EBF less than 6 months (Case group) was 122 participants, the group of EBF more than 6 months (Control group) was 121 participants, average age of both groups was 29.84 years. Analyzed data of factors associated with EBF 6 months showed that no experience in EBF one has less opportunity to achieve EBF 6 months than the experience one at 2.27 times (OR=2.27, 95%CI=1.23-4.18). Whose husband, father-mother, relatives and caregiver are main infant-rearing person has less success in 6 months EBF than maternal-own rearing at 5.23 times (OR=5.23, 95%CI=2.56-10.67). Whose of lower knowledge level about EBF has less opportunity to complete 6 months EBF than the higher one at 2.97 times (OR=2.97, 95%CI=1.42-6.16). Whose of middle attitude level has less opportunity to achieve EBF 6 months less than high attitude level one at 2.27 times (OR=2.27, 95%CI=1.09-4.70), Whose of low attitude level has opportunity to achieve EBF less than 6 months more than higher attitude level one at 4.18 times (OR=4.18, 95%CI=1.82-9.63).

Conclusion: The study showed that personal factors associated with EBF were breastfeeding experience, maternal desire to EBF, higher graduation and better attitude. Social factors influence EBF were husband, relatives, infant caregiver. Government should state that Maternal milk is only one food for infants, and allowance post-partum leave for 3 months, also paternal leave 15 days in both governmental and private sectors. Included scaling up knowledge and attitude of EBF to mothers and main infant caregiver.

Keywords: Factors associated with Exclusive Breastfeeding.

*Project to establish The Institute of Preventive Medicine and Public Health, Department of Health.

ปัจจัยที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว 6 เดือน ในจังหวัดนนทบุรี

บทคัดย่อ

สมพงษ์ ชัยโอภาณนท์ พ.บ.*

ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2555 พบว่าเด็กไทยที่กินนมแม่อย่างเดียวจนอายุ 6 เดือน มีเพียงร้อยละ 12.3 จากรายงานเฝ้าระวังงานอนามัยแม่และเด็กสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนนทบุรีพบว่า อัตราเด็กแรกเกิดกินนมแม่อย่างเดียวครบ 6 เดือนสูงถึงร้อยละ 54.50 และร้อยละ 60.85 ในปี พ.ศ. 2557 และ พ.ศ. 2558 ตามลำดับ ซึ่งบรรลุดัชนีชี้วัดผลงานร้อยละ 50 ของกระทรวงสาธารณสุข จัดว่าเป็นจังหวัดที่มีการดำเนินโครงการตำบลดนมแม่ที่ได้ผลดี การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวครบ 6 เดือน ในจังหวัดนนทบุรี วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ในรูปแบบ Case-Control study เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน (Case) จำนวน 122 คน กับกลุ่มที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ครบ 6 เดือน (Control) 121 คน เก็บข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามจากการตามหลังคลอดวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติไค-สแควร์ (Chi-squared test), สถิติฟิชเชอร์ (Fisher's exact test), และสถิติถดถอยโลจิสติกแบบพหุ (Multiple logistic regression)

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 243 คน โดยอายุมารดาในกลุ่มที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน 122 คน (กลุ่มทดลอง) และกลุ่มที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวครบ 6 เดือน 121 คน (กลุ่มควบคุม) ทั้งสองกลุ่มมีอายุเฉลี่ย 29.84 ปี จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการให้นมแม่พบว่า ผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน มากกว่าผู้ที่มีประสบการณ์ 2.27 เท่า ($OR=2.27$, $95\%CI=1.23-4.18$) สามี่ พ่อแม่ ญาติพี่น้อง คนดูแลหรือพี่เลี้ยงเป็นผู้ดูแลหลักในช่วงตั้งแต่เด็กอายุ 3 จนถึงอายุ 6 เดือน มีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน มากกว่ามารดาเป็นผู้ดูแลหลัก 5.23 เท่า ($OR=5.23$, $95\%CI=2.56-10.67$) ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในระดับต่ำมีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน มากกว่าผู้ที่มีความรู้ในระดับสูง 2.97 เท่า ($OR=2.97$, $95\%CI=1.42-6.16$) ผู้ที่มีทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในระดับปานกลางมีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน มากกว่าผู้ที่มีทัศนคติในระดับสูง 2.27 เท่า ($OR=2.27$, $95\%CI=1.09-4.70$) และผู้ที่มีทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในระดับต่ำมีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน มากกว่าผู้ที่มีทัศนคติในระดับสูง 4.18 เท่า ($OR=4.18$, $95\%CI=1.82-9.63$)

สรุปผลการศึกษา การศึกษาครั้งนี้พบว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวครบ 6 เดือน ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลในด้านประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การตัดสินใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ด้วยตนเอง ความรู้สูงกว่าและทัศนคติที่ดีกว่า ปัจจัยทางสังคมที่สนับสนุน ได้แก่ สามี่ ญาติ ครอบครัว พี่เลี้ยง รัฐบาลควรกำหนดให้นมแม่เป็นอาหารหนึ่งเดียวของทารก และอนุญาตให้มารดาหลังคลอดมีสิทธิลาหลังคลอดบุตรได้เป็นเวลา 3 เดือน รวมทั้งอนุญาตให้บิดาลาหลังคลอดได้ 15 วัน ทั้งภาครัฐและเอกชน และการเพิ่มองค์ความรู้และทัศนคติต่อการให้นมแม่อย่างเดียว 6 เดือนทั้งต่อมารดาและผู้ดูแลหลัก

คำสำคัญ: ปัจจัยที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

*โครงการจัดตั้งสถาบันเวชศาสตร์ป้องกันแขนงสาธารณสุขศาสตร์ กรมอนามัย

บทนำ

การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีประโยชน์ต่อทั้งแม่และทารก ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ สารอาหารและภูมิคุ้มกันต่าง ๆ จะถูกส่งผ่านไปยังทารก ในขณะที่ฮอร์โมนจะหลั่งออกมาในร่างกายของแม่⁽¹⁾ สายสัมพันธ์ระหว่างทารกและแม่จะแนบแน่นมากขึ้นในระหว่างการให้ลูกกินนมแม่⁽²⁾ มีงานวิจัยมากมายโดยเฉพาะในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ได้แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่มีต่อทารก, แม่, สมาชิกในครอบครัว และสังคม และการใช้น้ำนมแม่เป็นอาหารสำหรับทารก ประโยชน์ที่ได้คือ สุขภาพและพัฒนาการทางสมอง อารมณ์ที่ดีกว่า เนื่องจากมีสารอาหารที่เหมาะสม เพิ่มภูมิคุ้มกันโรคทั้งยังมีผลดีต่อสภาพจิตใจ สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม⁽³⁻⁹⁾

จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2555 พบว่าเด็กไทยที่กินนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือน มีเพียงร้อยละ 12.3⁽¹⁰⁾ ถือว่าเป็นเกณฑ์ที่ต่ำมาก แม้ว่าปัจจุบันสังคมมีความเข้าใจเรื่องนมแม่มากขึ้น แต่สถานการณ์ต่างๆ ก็อาจทำให้แม่ให้นมลูกไม่สำเร็จ การทำความเข้าใจทั้งเรื่องที่มีการแยกแม่ลูกหลังคลอด ทำให้ลูกไม่ได้ดูดนมทันที การที่แม่ไม่มีที่ปรึกษาที่ถูกต้อง หรือการให้นมขวดก่อนนมแม่ ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการให้นมแม่ ดังนั้น เราจึงต้องวางแผนเพื่ออนาคตว่าเราจะแก้ไขปัญหานั้นผ่านมาอย่างไร ให้เด็กไทยได้กินนมแม่อย่างถูกวิธี ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีการพูดถึงในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติ ครั้งที่ 65 ด้วยได้มีการตั้งเป้าหมายทั่วโลก ว่า ภายใน ค.ศ. 2025 เด็กทั่วโลกซึ่งเกิดปีละประมาณ 136.7 ล้านคน ต้องได้กินนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือน ให้ได้ร้อยละ 50⁽¹¹⁾

อย่างไรก็ตามจากรายงานเฝ้าระวังงานอนามัยแม่และเด็กสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนนทบุรีพบว่า เด็กแรกเกิด 6 เดือน กินนมแม่อย่างเดียวร้อยละ 54.50 และร้อยละ 60.85 ในปี พ.ศ. 2557 และ พ.ศ. 2558 ตามลำดับ ซึ่งบรรลุดัชนีชี้วัดผลงานร้อยละ 50 ของกระทรวงสาธารณสุข งานวิจัยนี้เป็นการดำเนินการต่อเนื่องจากการศึกษารูปแบบโครงการตำบลนมแม่ในตำบลบางกระสอที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการไปก่อนหน้านี้

ซึ่งรายละเอียดของปัจจัยของมารดาและสังคมได้จากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติแต่ยังไม่ได้รายละเอียดจากมารดาหลังคลอดโดยตรง การวิจัยนี้จึงสนใจที่จะศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลและสังคมที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือน ในจังหวัดนนทบุรี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนในด้านปัจจัยของมารดาและสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลและสังคมในกลุ่มของมารดาที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ครบ 6 เดือน กับกลุ่มมารดาที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไม่ครบ 6 เดือน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือน ในจังหวัดนนทบุรี

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลของมารดาและสังคมที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือน เปรียบเทียบกับปัจจัยเดียวกันในกลุ่มที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไม่ครบ 6 เดือน ประชากรที่ศึกษาเป็นกลุ่มมารดาหลังคลอดช่วงระหว่าง 1 ตุลาคม-31 ธันวาคม 2558 ในจังหวัดนนทบุรี

วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ในรูปแบบ Case-Control study เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน (Case) จำนวน 122 คน กับกลุ่มที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ครบ 6 เดือน (Control) 121 คน เก็บข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามจากมารดาหลังคลอด

ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง (Inclusion criteria)

เป็นมารดาหลังคลอดที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนนทบุรีจำนวน 4,500 คน ในช่วงระหว่าง 1 ตุลาคม 2558-31 ธันวาคม 2558

กำหนดเกณฑ์การคัดออก (Exclusion criteria)

1. ไม่สามารถสื่อสาร อ่านและเขียนภาษาไทยได้
2. มารดาที่ไม่อยู่ในช่วงเก็บข้อมูล หรือไม่เจ็บป่วยที่เป็นอุปสรรคในการให้ข้อมูล

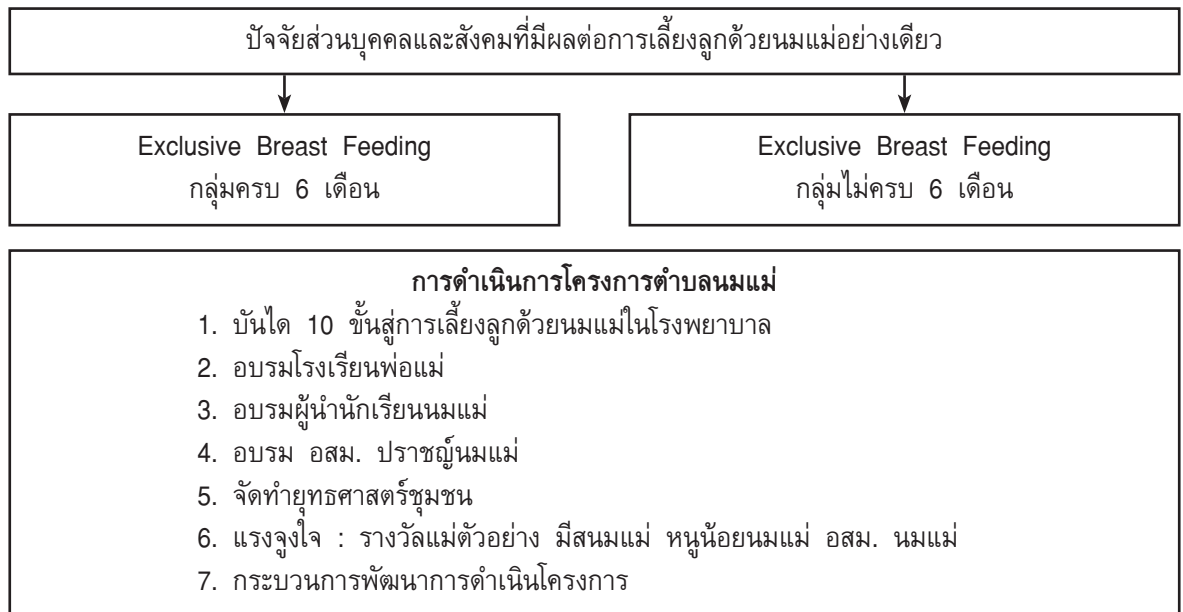
จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (sample size)

คำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยสูตรตามวิธีของ Schlesselman (Schlesselman 1974, 1982) ได้ 2 กลุ่มๆ ละ 116 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามศึกษาปัจจัยของมารดาและสังคมที่สนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวก่อน 6 เดือน โดยผ่านการทดสอบและปรับปรุงได้

กรอบแนวคิด

พิทักษ์สิทธิและจริยธรรมการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผ่านการพิจารณาและได้รับ

ค่าความน่าเชื่อมั่นเท่ากับ 0.7 (Cronbach's alpha)

นิยามศัพท์

ปัจจัยที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

ปัจจัยส่วนบุคคล สถานภาพสมรสอาชีพการศึกษานานการตั้งครรภ์ประสบการณ์การให้นมบุตรระยะเวลาที่คิดจะเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาความรู้ของมารดาเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่การปฏิบัติตามบันได 10 ขั้นสู่ความสำเร็จการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่มารดาได้รับจากสถานบริการ

ปัจจัยทางสังคมรายได้ของครอบครัวได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวและที่ทำงานการมีผู้ช่วยเหลือบุตรมีความพร้อมทั้งงานและเวลาการได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของนมแม่วิธีเลี้ยงลูกด้วยนมแม่วิธีบีบเก็บนมแม่และวิธีอุ้มนมแม่การมีกลุ่มช่วยเหลือแม่ในหมู่บ้าน

อนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมเกี่ยวกับการวิจัยในมนุษย์กรมอนามัย

ผลการศึกษา

การศึกษาแบบ Case-Control study ครั้งนี้ ศึกษาในกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 243 คน แบ่งเป็น กลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว น้อยกว่า 6 เดือน (Case) จำนวน 122 คน (กลุ่ม ไม่ครบ) และกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อย่างเดียว 6 เดือนขึ้นไป (Control) จำนวน 121 คน (กลุ่มครบ) ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างมี อายุเฉลี่ย 29.84 ปี (S.D.=7.09) กลุ่มแม่ที่เลี้ยงลูก ด้วยนมแม่อย่างเดียว น้อยกว่า 6 เดือนและกลุ่มแม่ ที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว 6 เดือนขึ้นไปส่วนใหญ่ มีอายุ 30 ปีขึ้นไป ร้อยละ 50.8 และร้อยละ 52.9 ตามลำดับ และส่วนใหญ่ทั้งสองกลุ่มมีระดับการศึกษา สูงสุดในระดับมัธยมศึกษา/ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)/ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ร้อยละ 60.7 และร้อยละ 52.9 ตามลำดับ ไม่แตกต่างกัน ทางสถิติ (ตาราง 1)

อาชีพทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่ทำอาชีพรับ ราชการ พนักงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน กลุ่มไม่ครบร้อยละ 33.3 และกลุ่มครบร้อยละ 30.8 ตามลำดับ และส่วนใหญ่ไม่สามารถลาคลอดบุตรได้ กลุ่มไม่ครบร้อยละ 43.4 และกลุ่มครบร้อยละ 40.5 ตามลำดับ (ตาราง 1)

การคลอดบุตรพบว่า ทั้งสองกลุ่มเกือบทั้งหมด มีบุตรครั้งแรกสุดเป็นบุตรเดี่ยว กลุ่มไม่ครบร้อยละ 95.9 และกลุ่มครบร้อยละ 97.5 ตามลำดับ และ ส่วนใหญ่ทั้งสองกลุ่มมีรายได้ที่เพียงพอเช่นเดียวกัน ร้อยละ 52.5 และร้อยละ 62.0 ตามลำดับ และ ส่วนใหญ่มีลักษณะครอบครัวขยายเหมือนกันทั้งสอง กลุ่ม ร้อยละ 68.9 และ ร้อยละ 71.9 ตามลำดับ (ตาราง 1)

กลุ่มไม่ครบ ส่วนใหญ่มีบุตรคนเดียว ร้อยละ 54.1 ส่วนกลุ่มครบ ส่วนใหญ่มีบุตรตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่ไม่มีโรคประจำตัว ร้อยละ 86.1 และร้อยละ 88.4 ตามลำดับ และส่วนใหญ่ มีการคลอดทางช่องคลอดปกติทั้งสองกลุ่ม ร้อยละ 62.7 และร้อยละ 67.8 ตามลำดับ (ตาราง 1)

ประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่พบว่า แม่ส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วย นมแม่กลุ่มไม่ครบร้อยละ 68.0 และกลุ่มครบร้อยละ 52.1 โดยกลุ่มไม่ครบมีประสบการณ์เลี้ยงลูกด้วย นมแม่มากกว่าอย่างมีนัยสำคัญ ($p=0.011$) และส่วน ใหญ่ตนเองก็เป็นคนที่มียุติพลที่สุดในการตัดสินใจ เลี้ยงลูกด้วยนมแม่กลุ่มไม่ครบร้อยละ 70.5 และกลุ่ม ครบร้อยละ 84.3 โดยกลุ่มครบมีการตัดสินใจด้วย ตนเองมากกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p=0.036$) (ตาราง 1)

การดูแลเด็กในช่วงตั้งแต่เด็กเกิดจนถึงอายุ 3 เดือนแรก พบว่าทั้งกลุ่มไม่ครบและกลุ่มครบ แม่ เป็นผู้ดูแลหลักด้วยตนเอง ร้อยละ 86.1 และร้อยละ 96.7 โดยกลุ่มครบดูแลด้วยตนเอง 3 เดือนแรก มากกว่าอย่างมีนัยสำคัญ ($p=0.003$) การดูแลเด็ก ในช่วงตั้งแต่เด็กอายุ 3 จนถึงอายุ 6 เดือน พบว่า ส่วนใหญ่แม่เป็นผู้ดูแลหลักด้วยตนเองกลุ่มไม่ครบ ร้อยละ 50 ส่วนกลุ่มครบร้อยละ 79.3 โดยกลุ่ม ครบดูแลด้วยตนเอง 3-6 เดือนมากกว่าอย่างมีนัย สำคัญ ($p<0.001$) และแม่เกือบทั้งหมดเคยได้รับ ข้อมูลข่าวสาร หรือความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วย นมแม่ กลุ่มไม่ครบร้อยละ 98.4 และกลุ่มครบร้อยละ 96.7 ตามลำดับ (ตาราง 1)

ตาราง 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว น้อยกว่า 6 เดือน และกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว 6 เดือนขึ้นไป จำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล (n=243)

ตัวแปร	เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อย่างเดียว น้อยกว่า 6 เดือน		เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อย่างเดียว 6 เดือนขึ้นไป		p-value
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
อายุมารดา					
<20 ปี	7	5.7	10	8.3	0.632
20-29 ปี	53	43.5	47	38.8	
>30 ปี	62	50.8	64	52.9	
Mean=29.84 ปี, S.D.=7.09, min=16 ปี, max=55 ปี					
ระดับการศึกษา					
ประถมศึกษา	10	8.2	18	14.9	0.221
มัธยมศึกษา/ปวช./ปวส.	74	60.7	64	52.9	
ปริญญาตรีหรือสูงกว่า	38	31.1	39	32.2	
อาชีพมารดา					
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	9	7.9	13	10.8	0.721
รับราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ เอกชน	38	33.3	37	30.8	
อื่นๆ	67	58.8	70	58.4	
จำนวนวันลาคลอด					
ลาคลอดไม่ได้	53	43.4	49	40.5	0.603
≤30 วัน	26	21.3	22	18.2	
บุตรครรภ์ล่าสุด					
บุตรเดี่ยว	117	95.9	118	97.5	0.722#
บุตรแฝด	5	4.1	3	2.5	
ความเพียงพอรายได้					
เพียงพอ	64	52.5	75	62.0	0.134
ไม่เพียงพอ	58	47.5	46	38.0	
ลักษณะของครอบครัว					
ครอบครัวเดี่ยว	38	31.1	34	28.1	0.603
ครอบครัวขยาย	84	68.9	87	71.9	
จำนวนบุตร (คน)					
1	66	54.1	56	46.3	0.223
≥2	56	45.9	65	53.7	
โรคประจำตัวมารดา					
ไม่มี	105	86.1	107	88.4	0.581
มี	17	13.9	14	11.6	

*Chi-squared test; นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

#Fisher's Exact Test

ตาราง 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว น้อยกว่า 6 เดือน และกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว 6 เดือนขึ้นไป จำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล (n=243) (ต่อ)

ตัวแปร	เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อย่างเดียว น้อยกว่า 6 เดือน		เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อย่างเดียว 6 เดือนขึ้นไป		p-value
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
ชนิดการคลอด					
คลอดปกติทางช่องคลอด	74	62.7	82	67.8	0.412
ผ่าตัดคลอด/ใช้เครื่องดูดสุญญากาศ	44	37.3	39	32.2	
ประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่					
เคย	83	68.0	63	52.1	0.011
ไม่เคย	39	32.0	58	47.9	
การตัดสินใจเลี้ยงลูกด้วยนมแม่					
ตนเอง	86	70.5	102	84.3	0.036
เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อสม.	14	11.5	7	5.8	
คนในครอบครัว ญาติ	22	18.0	12	9.9	
ผู้ดูแลหลักช่วง 3 เดือนแรก					
ตนเอง	105	86.1	117	96.7	0.003
สามี/ญาติ/บุคคลในครอบครัว/คนดูแล/พี่เลี้ยง	17	13.9	4	3.3	
ผู้ดูแลหลักช่วง 3-6 เดือนแรก					
ตนเอง	61	50.0	96	79.3	<0.001
สามี/ญาติ/บุคคลในครอบครัว/คนดูแล/พี่เลี้ยง	61	50.0	25	20.7	
การได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้					
เคย	120	98.4	117	96.7	0.446#
ไม่เคย	2	1.6	4	3.3	

*Chi-squared test; นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

#Fisher's Exact Test

ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่พบว่า กลุ่มไม่ครบส่วนใหญ่มีความรู้ในระดับปานกลาง ร้อยละ 50.0 ระดับสูงร้อยละ 20.5 กลุ่มครบส่วนใหญ่มีความรู้ในระดับสูง ร้อยละ 38.8 โดยกลุ่มครบมีความรู้ระดับสูงมากกว่าอย่างมีนัยสำคัญ

(p=0.007) ทักษะเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่พบว่า กลุ่มไม่ครบส่วนใหญ่มีทัศนคติในระดับสูง ร้อยละ 21.3 ส่วนกลุ่มครบส่วนใหญ่มีทัศนคติในระดับสูง ร้อยละ 39.7 โดยกลุ่มครบมีทัศนคติระดับสูงมากกว่าอย่างมีนัยสำคัญ (p<0.001) (ตาราง 2)

ตาราง 2 จำนวนและร้อยละของกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือน และกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว 6 เดือนขึ้นไป จำแนกตามปัจจัยด้านความรู้ และทัศนคติต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ (n=243)

ตัวแปร	เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือน		เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อย่างเดียว 6 เดือน ขึ้นไป		p-value
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่					
ระดับสูง	25	20.5	47	38.8	0.007
ระดับกลาง	61	50.0	44	36.4	
ระดับต่ำ	36	29.5	30	24.8	
ทัศนคติต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่					
ระดับสูง	26	21.3	48	39.7	<0.001
ระดับกลาง	47	38.5	50	41.3	
ระดับต่ำ	49	40.2	23	19.0	

*Chi-squared test; นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการวิเคราะห์สถิติถดถอยโลจิสติกแบบพหุ (Multiple logistic regression analysis) พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value}<0.05$) ได้แก่ ประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ผู้ดูแลหลักในช่วงตั้งแต่เด็กอายุ 3 เดือน จนถึงอายุ 6 เดือน ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ (ตาราง 3)

โดยเมื่อควบคุมอิทธิพลของปัจจัยด้าน ความเพียงพอรายได้ประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่การตัดสินใจเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ผู้ดูแลหลักช่วง 3 เดือนแรก ผู้ดูแลหลักในช่วงตั้งแต่เด็กอายุ 3 จนถึงอายุ 6 เดือน ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ พบว่า ผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือนมากกว่าผู้ที่มีประสบการณ์

2.27 เท่า ($OR_{adj}=2.27$, $95\%CI=1.23-4.18$) สามี พ่อแม่ ญาติพี่น้อง คนดูแลหรือพี่เลี้ยงเป็นผู้ดูแลหลัก ในช่วงตั้งแต่เด็กอายุ 3 จนถึงอายุ 6 เดือน มีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือน มากกว่ามารดาเป็นผู้ดูแลหลัก 5.23 เท่า ($OR_{adj}=5.23$, $95\%CI=2.56-10.67$) ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในระดับปานกลาง มีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือนมากกว่าผู้ที่มีความรู้ในระดับสูง 2.97 เท่า ($OR_{adj}=2.97$, $95\%CI=1.42-6.16$) ผู้ที่มีทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในระดับปานกลาง มีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือนมากกว่าผู้ที่มีทัศนคติในระดับสูง 2.27 เท่า ($OR_{adj}=2.27$, $95\%CI=1.09-4.70$) และผู้ที่มีทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในระดับต่ำมีโอกาสการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวน้อยกว่า 6 เดือนมากกว่าผู้ที่มีทัศนคติในระดับสูง 4.18 เท่า ($OR_{adj}=4.18$, $95\%CI=1.82-9.63$) (ตาราง 3)

ตาราง 3 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการให้นมแม่ระหว่างแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว น้อยกว่า 6 เดือน

ตัวแปร	Cruded		Adjusted		p-value
	OR	95%CI	OR	95%CI	
ความเพียงพอรายได้					
เพียงพอ	1.00		1.00		
ไม่เพียงพอ	1.48	0.89 - 2.46	1.41	0.76 - 2.60	0.274
ประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่					
เคย	1.00		1.00		
ไม่เคย	1.96	1.16 - 3.30	2.27	1.23 - 4.18	0.009
การตัดสินใจเลี้ยงลูกด้วยนมแม่					
ตนเอง	1.00		1.00		
เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อสม.	2.37	0.92 - 6.14	2.23	0.78 - 6.37	0.134
คนในครอบครัว ญาติ	2.17	1.02 - 4.65	1.76	0.73 - 4.23	0.206
ผู้ดูแลหลักช่วง 3 เดือนแรก					
ตนเอง	1.00		1.00		
สามี/ญาติ/บุคคลในครอบครัว/คนดูแล/พี่เลี้ยง	4.74	1.54 - 14.52	1.49	0.40 - 5.62	0.553
ผู้ดูแลหลักช่วง 3-6 เดือนแรก					
ตนเอง	1.00		1.00		
สามี/ญาติ/บุคคลในครอบครัว/คนดูแล/พี่เลี้ยง	3.84	2.18 - 6.76	5.23	2.56 - 10.67	<0.001
ความรู้					
ระดับสูง	1.00		1.00		
ระดับกลาง	2.61	1.40 - 4.85	2.97	1.42 - 6.16	0.004
ระดับต่ำ	2.26	1.14 - 4.48	1.69	0.72 - 3.91	0.225
ทัศนคติ					
ระดับสูง	1.00		1.00		
ระดับกลาง	1.74	0.93 - 3.23	2.27	1.09 - 4.70	0.028
ระดับต่ำ	3.93	1.98 - 7.83	4.18	1.82 - 9.63	0.001

นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

อภิปรายผล

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานี้พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 243 คน แบ่งเป็นกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน (Case) จำนวน 122 คน และกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวครบ 6 เดือน (Control) จำนวน 121 คนพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น อายุ

อาชีพ ลาคคลอดไม่ได้ บุตรคนเดียวในครรภ์ล่าสุด ความเพียงพอรายได้ลักษณะครอบครัว จำนวนบุตร การไม่มีโรคประจำตัวของมารดา ชนิดการคลอด การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับนมแม่ ในกลุ่มแม่หลังคลอดที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวครบและไม่ครบ 6 เดือน ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว พบว่า ประสพการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การตัดสินใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ด้วยตนเอง แม่เป็นผู้ดูแลหลักในช่วง 3 เดือนแรก และในช่วง 3-6 เดือนแรกด้วยตนเอง การมีความรู้และทัศนคติที่ดีต่อการให้นมแม่ มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ 6 เดือนขึ้นไป

การศึกษาหญิงหลังคลอดในประเทศออสเตรเลีย⁽¹²⁾ รายงานว่าความต้องการของมารดาที่จะเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเลี้ยงด้วยนมแม่อย่างเดียวครบ 6 เดือน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาครั้งนี้พบว่า การตัดสินใจด้วยตนเองเป็นปัจจัยสำคัญต่อการให้นมแม่มากกว่า 6 เดือน นอกจากนั้นในการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ความรู้และทัศนคติของมารดาต่อการให้นมแม่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มากกว่า 6 เดือน สอดคล้องกับงานวิจัยของภัทรพร ชูประพันธ์⁽¹³⁾ ที่พบว่า มารดาที่มีระดับการศึกษาตั้งแต่มัธยมปลายขึ้นไปมีโอกาสเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มากกว่า และสอดคล้องกับที่งานวิจัยในประเทศกานา⁽¹⁴⁾ ซึ่งพบว่ากลุ่มที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ครบ 6 เดือน มีความรู้และทัศนคติสูงกว่ากลุ่มที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่น้อยกว่า 6 เดือน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติจากงานวิจัยของบาสซาโนและคณะ⁽¹⁵⁾ พบว่า ประสพการณ์และการรับรู้ของผู้ปกครองและครอบครัวมีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เช่นเดียวกับผลการศึกษานี้ที่พบว่า ประสพการณ์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ มีความสัมพันธ์ต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ครบ 6 เดือน จากรายงานในวิทยานิพนธ์⁽¹⁶⁻¹⁷⁾ และงานวิจัย⁽¹⁸⁾ พบว่า แรงสนับสนุนทางสังคมของครอบครัวสัมพันธ์กับความสำเร็จในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว 6 เดือน ซึ่งสอดคล้องจากการศึกษานี้ที่พบว่า การที่ผู้ดูแลหลักเป็นผู้อื่น เช่น สามี ญาติหรือบุคคลในครอบครัว หรือพี่เลี้ยงในช่วง 3-6 เดือนแรก มีโอกาสที่ทารกจะได้รับนมแม่อย่างเดียวไม่ครบ 6 เดือน มากกว่าการที่มีผู้ดูแลหลักเป็นมารดาเอง นอกจากนี้ยังพบว่า มารดาที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไม่ครบ 6 เดือนส่วนใหญาลาคลอดไม่ได้ตั้งนั้น มารดาหลังคลอดโดยเฉพาะในภาคเอกชนควรได้รับการสนับสนุนจากที่ทำงานให้

ลาคลอดได้ 3 เดือน ในปัจจุบันภาคราชการมีสิทธิลาคลอดบุตรได้ 3 เดือน และเสนอให้สามีลาได้ 15 วัน เพื่อช่วยเลี้ยงดูบุตรหลังคลอดสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวให้เพิ่มขึ้นได้ตามที่วิทยานิพนธ์และงานวิจัยรายงาน⁽¹⁶⁻¹⁸⁾

ข้อเสนอแนะ

1. รัฐบาลควรกำหนดให้การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นวาระแห่งชาติ โดยสนับสนุนผ่านร่างพระราชบัญญัติ ใ้คัดนมให้นมแม่เป็นอาหารหลักหนึ่งเดียวของทารก นมผสมเป็นอาหารเสริมจะให้ใช้เฉพาะรายการทงที่มีข้อบ่งชี้ทางการแพทย์เท่านั้นเช่น แม่ติดเชื้อโรคเอดส์
2. กรมอนามัย โดยสำนักอนามัยการเจริญพันธุ์ ร่วมกับสำนักส่งเสริมสุขภาพ มีร่างนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนามาัยการเจริญพันธุ์แห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2569) โดยมีเป้าหมายการส่งเสริมการเกิดคุณภาพ ควรกำหนดให้มีประเด็นเพิ่มเติมในส่วนของเด็กให้ได้รับการเลี้ยงดูและเติบโตอย่างมีคุณภาพโดยเน้นการเลี้ยงดูบุตรด้วยนมแม่อย่างเดียว ตั้งแต่แรกเกิดเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 6 เดือน
3. ให้สิทธิมารดาลาหลังคลอดได้นาน 3 เดือน โดยได้รับเงินค่าตอบแทนทดแทนเงินเดือนจากการทำงานในช่วงลา และให้บิดามีสิทธิลา 15 วัน หลังมารดาลาคลอดเพื่อช่วยเลี้ยงลูก เพื่อช่วยแก้ไขอุปสรรคต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จากการไปทำงานของแม่หลังคลอด
4. การจัดทำโครงการรณรงค์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวในภาคส่วนต่างๆ นอกจากเน้นการเพิ่มองค์ความรู้และปรับทัศนคติของมารดาแล้ว ควรมุ่งเน้นผู้ดูแลหลักของทารกในช่วงแรกเกิดถึง 6 เดือน เพื่อเพิ่มแรงสนับสนุนให้ทารกได้รับนมแม่ต่อเนื่อง

สรุปผลการศึกษา

การศึกษานี้พบว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวครบ 6 เดือนได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลในด้านประสพการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การตัดสินใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ด้วยตนเอง ความรู้และทัศนคติที่ดีต่อการให้นมแม่และปัจจัยทางสังคม ได้แก่ สามี ญาติ ครอบครัว พี่เลี้ยง

คนดูแล สังคมที่ทำงานที่อนุญาตให้แม่ลาหลังคลอด 3 เดือน จะเพิ่มแรงสนับสนุนให้แม่ดูแลเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวยุติโดยรัฐควรกำหนดในพระราชบัญญัติให้นมแม่เป็นอาหารหนึ่งเดียวของทารก นมผสมเป็นอาหารเสริม และเสนอเป็นนโยบายระดับประเทศที่ส่งเสริมสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในทุกภาคส่วนของสังคม อนุญาตให้มารดาหลังคลอดมีสิทธิลาหลังคลอดบุตรได้เป็นเวลา 3 เดือน ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งอนุญาตให้บิดาลาหลังคลอดได้ 15 วัน และการเพิ่มองค์ความรู้และทัศนคติต่อการให้นมแม่อย่างเดียวยุติต่อมารดาและผู้ดูแลหลักเพื่อช่วยสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จากหลักฐานสนับสนุนที่พบในการศึกษาหลายแห่งและงานวิจัยในครั้งนี

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ นายแพทย์วัฒนา โรจนวิจิตรกุล นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดนนทบุรี ผู้อำนวยการโรงพยาบาลสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนนทบุรีทุกท่าน สาธารณสุขอำเภอทุกท่านที่อนุญาตและสนับสนุนการวิจัยอย่างดียิ่งนายกเทศมนตรีสมนึก ธนเดชากุล และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สนับสนุนงบประมาณหลักประกันสุขภาพระดับทุกพื้นที่ในจังหวัดนนทบุรีในการดำเนินโครงการตำบลนมแม่อย่างต่อเนื่อง นางอัมพร วารินทร์ นักวิชาการสาธารณสุขเชี่ยวชาญสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนนทบุรี และเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลทุกแห่งที่เกี่ยวข้องมาในโอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

1. Gartner LM, Morton J, Lawrence RA, Naylor AJ, O'Hare D, Schanler RJ, Eidelman AI; et al. Breastfeeding and the use of human milk. *Pediatrics* 2005 Feb;115(2):496-506.
2. เกรียงศักดิ์ จีระแพทย์. Breastfeeding: ความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. ใน: นิพนธ์พร วรมงคล บรรณาธิการ. คู่มือการอบรมผู้เชี่ยวชาญการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2553.
3. Picciano M. Nutrient composition of human milk. *Pediatr Clin North Am* 2001 Feb;48(1):53-67.
4. Baker R. Human milk substitutes. An American perspective. *Minerva Pediatr* 2003;55(3):195-207.
5. Angelsen N, Vik T, Jacobsen G, Bakketeig L. Breast feeding and cognitive development at age 1 and 5 years. *Arch Dis Child* 2001;85(3):183-8.
6. Riordan JM. The cost of not breastfeeding: a commentary. *J Hum Lact* 1997;13(2):93-7.
7. Horton S, Sanghvi T, Phillips M, Fiedler J, Perez-Escamilla R, et al. Breastfeeding promotion and priority setting in health. *Health Policy Plan*. 1996;(2):156-68.
8. Johnston M, Landers S, Noble L, Szucs K, Viehmann L. Breastfeeding and the Use of Human Milk. *Pediatrics* 2012 Mar; 129(3):e827-e841
9. สมศักดิ์ ภัทรกุลฉนิชย์. นโยบายโครงการโรงพยาบาลสายใยรักแห่งครอบครัว. ใน: นิพนธ์พร วรมงคล บรรณาธิการ. คู่มือการอบรมผู้เชี่ยวชาญการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2553.
10. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. การสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2555. [on line] [วันที่สืบค้น 28 เมษายน 2558]; แหล่งข้อมูล URL: http://www.unicef.org/thailand/57-05-010-MICS_TH.pdf

11. World Health Organization. WHA Global Nutrition Targets 2025: Breastfeeding Policy Brief. [on line] [cited 2015 Apr 23]. Available from: URL: http://www.who.int/nutrition/topics/globaltargets_breastfeeding_policybrief.pdf
12. Forster DA, McLachlan HL, Lumley J. Factors associated with breastfeeding at six months postpartum in a group of Australian women. *Int Breastfeed J* 2006;Oct 12;1:18.
13. ภัทรพร ชูประพันธ์, วิณา เทียงธรรม และ ปาหนัน พิษยัญญู. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดี่ยว 6 เดือน ของแม่ในเขตภาคกลางตอนล่าง. Graduate Research Conference 2014. KhonKaen: KhonKaen University. 2014.
14. Mogre V, Dery M, Gaa PK. Knowledge, attitudes and determinants of exclusive breastfeeding practice among Ghanaian rural lactating mothers. *Int Breastfeed J* 2016 May 17;11:12.
15. Bazzano AN, Kaji A, Felker-Kantor E, Saldanhan L, Mason J. Family experiences of infant and young child feeding in lower-income countries: protocol for a systemic review of qualitative studies. *Syst Rev* 2016 Jul 8;5(1):109.
16. จำพร วงษ์ทรัพย์ทวี. ปัจจัยที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในครอบครัวที่มีบุตรอายุ 6 เดือน ในจังหวัดฉะเชิงเทรา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต) สาขาวิชาการพยาบาลเวชปฏิบัติครอบครัว ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา 2553.
17. จิราพร หอมชะเอม. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จนถึงอายุ 6 เดือน ของแม่ที่มารับบริการที่คลินิกสุขภาพเด็กดี โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า. (วิทยานิพนธ์ปริญญา วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต) สาขาวิชาสุขศึกษา ภาควิชาพลศึกษา กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2552.
18. Rempel LA, Rempel JK. The breastfeeding team: The role of involved fathers in the breastfeeding family. *J Hum Lact* 2011;27(2):115-21.